

РОЗДІЛ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 343.734

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

A ROLE OF SOCIAL GUARANTEES IN PROVIDING OF SOCIAL DEFENCE OF SERVICEMEN

Назаренко О.Л., аспірант
відділу аспірантури і докторантури
Національна академія Служби безпеки України

У статті надано тлумачення ролі соціальних гарантій, механізмів їх реалізації у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Такі соціальні гарантії зумовлені необхідністю удосконалення службової діяльності військовослужбовців в умовах розвитку демократії та гласності в Україні.

Ключові слова: соціальні гарантії, соціальна допомога, додатковий соціальний захист, оперативно-розшукова діяльність, військово-службовці.

В статье представлено толкование роли социальных гарантий, механизмов их реализации в обеспечении социальной защиты военнослужащих, которые осуществляют оперативно-розыскную деятельность. Такие социальные гарантии обусловлены необходимостью усовершенствования оперативно-служебной деятельности военнослужащих в условиях развития демократии и гласности в Украине.

Ключевые слова: социальные гарантии, социальная помощь, дополнительная социальная защита, оперативно-розыскная деятельность, военнослужащие.

The article deals with the interpretation of role of social guarantees, mechanisms of its realization in providing of social defence of servicemen, which realize out operational search and counterintelligence activity. Social guarantees are the improvements of operational activities of servicemen conditioned by a necessity of development of democracy and publicity in Ukraine.

Searching the role of social guarantees in providing of social defence of military servicemen, their role and place in providing of the world and safety of the state acquires the special actuality in difficult time of today. A concept of "social guarantees" does not have exact legislative determination and needs a further improvement.

Not having regard to public interest to this problem, scientific researches of essence and role of social guarantees in providing of social defence of military servicemen are characterized the row of problems and that needs a deep study and adjusting.

In laws of Ukraine essence and role of social guarantees is full not enough expounded in providing of social defence of military servicemen, that can influence on life, safety, processes of creation of the state and other vitally important processes that take place in Ukraine.

Thus, the attempt of comparison of national and social guarantees of servicemen with social guarantees in foreign countries, and also to the mechanism of taking into account the economic position of the state in the process of lawmaking was done by us.

Social guarantees in the field of providing of social defence of servicemen are state guarantees of social defence with the aim of achievement of the proper level of social security each the servicemen at implementation to them the official duties, and in the cases set by a law his family members.

In addition, social guarantees are the constitutional requirement envisaged in the corresponding articles. Without realization of these norms in everyday life, they will remain slogans and declarations, that can negatively affect effectiveness of official activity of servicemen.

Key words: social guarantees, social help, additional social defence, operational search activity, servicemen.

З'ясування ролі соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців, їх ролі і місця в забезпеченні миру і безпеки держави набуває особливої актуальності у складних сучасних умовах. Поняття «соціальні гарантії» не має точного законодавчого визначення і потребує подальшого удосконалення.

Незважаючи на суспільний інтерес до цієї проблеми, наукові дослідження сутності і ролі соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту характеризуються низкою проблем, наявність яких потребує глибокого вивчення та врегулювання.

У законах та інших нормативно-правових актах України не досить повно викладено тлумачення, сутність і роль соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту співробітників оперативних підрозділів, що може впливати на життя, безпеку, процеси державотворення та інші життєво важливі процеси, що відбуваються в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми тлумачення ролі і змісту соціальних гарантій завжди були предметом дискусій у дослідженні основних конституційних прав людини. Серед учених, які займалися дослідженням соціальних гарантій, необхідно відзначити таких: В. Андреев, В. Андрушко, В. Бакіров, І. Бондар, Л. Гончарук, В. Дем'янишин, В. Котюк, О. Красавчиков,

А. Крупник, С. Прилипко, О. Процевський, Б. Сташків, Г. Чанишева, О. Ярошенко та ін.

Серед зарубіжних необхідно зазначити таких учених, як: В. Артс, Р. Титмус, П. Пірсон, М. Ганслі Теренс, Й. Хендшель, П. Таундсен, С. Брю, М. Вебер, Дж. Гелбрейт, Р. Даль, Дж. М. Кейнс, Х. Ламиерт, А. Маршалл, А. Пігу, П. Самуельсон, М. Фрідмен, Ф. Хайек, П. Хейне та багато інших.

Дослідженням соціальних гарантій займалися такі вчені, як: Д. Богиня, І. Бондар, В. Брич, М. Гребенюк, І. Вітик, І. Гнибіденко, А. Гончаров, О. Грішнова, І. Гушин, Е. Дмитренко, Ю. Дмитренко, О. Єрмаков, О. Логінов, Б. Надточій, В. Новіков, В. Омельчук, В. Папієв, А. Попов, В. Полянський, І. Сирота, М. Стрельбицький, Д. Фещенко, В. Яценко та ін.

Незважаючи на значний доробок, внесений відомими науковцями в розгляд цієї проблеми, серед учених дотепер не досягнуто єдності у визначенні категоріального статусу соціальних гарантій, форм та механізму їх реалізації. Це пов'язано насамперед з тим, що законодавче визначення соціальних гарантій у забезпеченні соціального захисту військовослужбовців не є досконалим та потребує подальшого дослідження.

Метою цієї статті є з'ясування сутності та змісту соціальних гарантій, систематизація їх складників, ролі і місця

соціальних гарантій у системі соціального захисту, аналіз діючого законодавства, яке закріплює соціальні гарантії соціально-правового захисту військовослужбовців та дослідження проблеми реалізації цих гарантій на практиці.

Виклад основного матеріалу. У своїй основі право громадянина є завжди правом на те, що потрібно людині, на що вона претендує або те, що закон їй надає, чим закон її забезпечує, що служить інтересам людини, задоволенню її потреб, що визначається як соціальне благо, соціальна цінність. Тому право громадянина є за своєю сутністю правом на певне соціальне благо, певну соціальну цінність.

Основою професійної діяльності військовослужбовців є їх соціально-правовий статус, важливим елементом якого є гарантії соціально-правового захисту, які характеризують його з точки зору реальності, а також сприяють його практичній реалізації.

Перш за все важливо розглянути змістову сутність категорії «соціальні гарантії». Поняття «гарантія» походить від французького «garantie» (від garantir – забезпечення, запорука), «соціальна» – від латинського «socialis» – суспільний.

Одним з основних видів прав, проголошених і закріплених у Конституції [1], є соціальні права. Варто зазначити, що деякі автори [2, с. 5] до соціальних прав (можливості, спрямовані на забезпечення людини гідного рівня життя і соціальної захищеності) відносять поряд з правом на соціальний захист, правом на житло, правом на достатній життєвий рівень та правом на охорону здоров'я і такі права, як право на працю, право на відпочинок, право на страйк, право на освіту, право на доступ до культурних цінностей, право на безпечне довкілля, а також право на сім'ю та право на свободу світогляду і віросповідання. Цей підхід можна охарактеризувати як розгляд соціальних прав у широкому розумінні.

Як відомо, не менш проблематичним, ніж визначення і закріплення соціальних прав, є їх гарантованість. У науковій літературі в різних галузях знань є багато визначень поняття «соціальні гарантії».

Серед них, на наш погляд, найбільш точно визначення соціальних гарантій дав С. Шаталін, розуміючи під ними «комплекс умов, що забезпечують права членів суспільства у виробництві, розподілі і споживанні. Головне призначення соціальних гарантій – забезпечення соціально рівних умов для всебічного, гармонійного розвитку здібностей всіх членів суспільства...» [3, с. 262].

Необхідно окремо зазначити, що соціальні права виникли і були закріплені вперше ще у радянському конституційному законодавстві та протягом всієї історії піддавалися постійним змінам. Перша Конституція РСФСР 1918 р. у розділі II «Загальні положення Конституції РСФСР» проголосила і закріпила в окремих нормах соціальні права [4].

У Конституції СРСР 1936 р. у розділі X «Основні права і обов'язки громадян» досить чітко були систематизовані і зафіксовані ці ж права [5]. Найповніший перелік соціальних прав приводиться в Конституції СРСР 1977 р. [6].

Водночас конституції демократичних держав практично до другої половини 40-х років не знали такого інституту, як соціальні права громадян. Нині спостерігається інша картина. Різні держави до вирішення соціальних проблем у конституційному законодавстві підійшли по-різному.

Так, Конституція Японії 1947 р. у розділі III «Права й обов'язки народу» закріпила соціальні права членів свого суспільства.

У Конституції Іспанії 1978 р. у розділі I гл. 3 «Про керовані принципи соціальної й економічної політики» міститься положення, що держава бере на себе обов'язок піклуватися про соціальний захист іспанського народу, а в гл. 4 цього ж розділу закріплюються гарантії основних прав і свобод.

Конституція Греції 1975 р. у частині II «Публічні свободи і соціальні права» виділяє соціальні права з інших

основних прав, таким же підходом відрізняється Конституція Італійської республіки 1947 р., у якій соціальні проблеми виділені в частині I розділі II «Етико-соціальні відносини».

Конституція Французької республіки 1958 р. у розділі XI «Економічна і соціальна рада» вводить економічну і соціальну раду з відповідними повноваженнями, мету якої становить сприяння соціальному захисту громадян [7].

Насамперед підкреслимо, що соціальні права людини не досить закріпити в Конституції та законодавчих актах. Їх реальне втілення залежить від гарантій, завдяки яким об'єктивне право може бути реалізоване. Під гарантіями нами розуміється забезпечення прав людини державою, органами місцевого самоврядування або створення таких умов, завдяки яким особа сама здатна реалізувати суб'єктивне право. На відміну від реалізації, результатом якої є отримання особою конкретного блага за власною ініціативою чи ініціативою владних інституцій, гарантування передбачає сукупність механізмів і можливостей держави, що існують об'єктивно та закріплені конституційними і законодавчими нормами.

Гарантії, своєю чергою, поділяються на загальні (завдяки яким реалізується право незалежно від його змісту) і конкретні (завдяки яким реалізується право конкретне).

До загальних належать: судовий захист конституційних прав; принцип верховенства права; заборона дискримінації; право на правову допомогу; неможливість обмеження прав під час внесення зміни до чинних законів або під час прийняття нових, а також неможливість обмеження прав навіть у разі введення надзвичайного стану (крім випадків, передбачених виключно Конституцією держави).

Гарантії конкретних прав розміщені у статтях Конституції, які конкретне право визначають. Соціальні гарантії деталізуються в законодавчих актах, що регулюють, зокрема, і процедури реалізації прав. Крім того, гарантування прав є не тільки конституційним зобов'язанням держави, а й дотриманням взятих Україною зобов'язань відповідно до Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 р., Міжнародних пактів 1966 р. та інших міжнародних положень-стандартів у сфері захисту та гарантування прав людини. Акцентуючи увагу на соціальних гарантіях, ми розуміємо, що саме вони безпосередньо залежать від економічних можливостей держави [8, с. 76].

Стає очевидним, що саме соціальні права та їх гарантії роблять людину залежною від держави, тоді як економічні права дають можливість відчувати себе економічно незалежною. На залежність соціальних прав людини від економічних можливостей держави звертається увага і в ст. 22 Загальної декларації прав людини 1948 р., у якій зафіксовано, що «кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав в економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави» [9]. Схоже положення міститься і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Відповідно до п. 1 ст. 2 цього Пакту передбачено, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визначених у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів» [10].

Щодо соціальних гарантій прав людини особливе значення в Україні має рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії), у мотивувальній частині якого було зазначено, що «... пільги, компенсації і гарантії є складовою части-

ною конституційного права громадян на соціальний захист і достатній рівень життя кожного» [11]. Фактично цим рішенням Конституційний Суд України констатував, що звужувати у разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних не можна не лише саме право, а й гарантії, завдяки яким право може бути реалізоване.

Соціальні гарантії підлягають також судовому захисту. Однак і дотепер для України залишається проблемою фінансування соціальних виплат як за рішеннями національних судів, так і компенсацій за рішеннями Європейського суду з прав людини у зв'язку з несвоєчасним виконанням рішень національних судів. Механізм судового захисту соціальних гарантії включає як національні суди, так і можливість звертатися до Європейського суду з прав людини. Як засвідчила практика розгляду справ щодо соціальних гарантії, суди стали дієвим механізмом їх гарантування.

У цьому плані слід погодитися з О. Лукашевою про появу такої соціальної якості, яка є не одностороннім обов'язком держави забезпечити соціальний захист громадян, а створює умови для їх взаємодії, усунення конфліктів, подолання інертності особи в розв'язанні тих проблем, від яких безпосередньо залежать її благополуччя та гідність [12, с. 94].

Так, право на соціальний захист військовослужбовцям гарантується: по-перше, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; а по-друге, створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Класифікацію соціальних гарантії, з огляду на поставлену проблему, доцільно розглядати у їх системному взаємозв'язку з категоріями: «пільги», «безоплатні послуги», «компенсації», «привілеї» тощо.

Необхідно зазначити, що особливістю національного законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців є, по-перше, відсутність належної систематизації; по-друге, велика кількість нормативних актів, які поряд з регулюванням інших відносин, що складаються під час проходження державної служби, регулюють і положення соціального захисту державних службовців та членів їхніх сімей; по-третє, суто декларативний характер

деяких норм; по-четверте, відсутність механізму запровадження окремих норм у життя та наявність багатьох прогалин і недоробок у чинному законодавстві. Крім того, більшість нормативно-правових актів не відповідають реаліям сьогодення. Не менш важливою проблемою, яка впливає на ефективність вирішення поставлених перед державними органами проблем, є недостатнє фінансування їх потреб з боку держави.

Так, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визнає статус ветеранів війни, які діляться на учасників бойових дій, інвалідів війни та учасників війни. Особи, які відносяться до кожної із названих категорій, встановлюються в цьому Законі і залежно від приналежності до окремої категорії наділяються відповідним обсягом гарантії соціального захисту [13].

Висновок. Стратегічною метою державної соціальної політики у сфері забезпечення соціального захисту військовослужбовців має бути доведення мінімальних соціальних гарантії до рівня нормативів вартості життя та удосконалення системи соціальної допомоги і виплат, механізмів захисту грошових доходів населення від інфляції.

Виконання законодавчих норм соціальних гарантії у сфері соціального захисту носить обов'язковий характер.

Крім того, соціальні гарантії є конституційною вимогою, закріпленою у відповідних статтях. Без реалізації цих норм у повсякденному житті вони залишатимуться гаслами й деклараціями, що може негативно позначатися на результативності службової діяльності військовослужбовців.

Словосполучення «соціальні гарантії» є тим поняттям, яке найбільш повно відображає соціальну захищеність військовослужбовців з боку держави.

Таким чином, нами зроблена спроба порівняння національних та соціальних гарантії військовослужбовців із соціальними гарантіями в зарубіжних країнах, а також механізму урахування економічного стану держави в процесі законотворення.

Соціальні гарантії у сфері забезпечення соціального захисту військовослужбовців – це державні заборони соціального захисту з метою досягнення належного рівня соціальної захищеності кожного військовослужбовця під час виконання ним службових обов'язків та у встановлених законом випадках членів його сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. / Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Погорілко В.Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні. / В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко, М.І. Сірий. К.: Ін Юре, 1997. 52 с.
3. Шаталин С.С. Социальная защищенность и ответственность. Социальные ориентиры обновления: общество и человек. М.: Политиздат, 1990. 446 с.
4. Конституция Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. М., 1918.
5. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. К.: Госполитиздат УССР, 1959. 32 с.
6. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. К.: Политиздат Украины, 1979. 64 с.
7. Конституции зарубежных государств: учебное пособие. 2-е изд., исправ. и доп. М.: Издательство БЕК, 1997. 586 с.
8. Н.Г. Плахотнюк. Соціальні гарантії прав людини та економічні можливості держави. Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. 2013. № 3. С. 77–85.
9. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 груд. 1966 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042
11. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.07 р. № 6-рп/2007 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 29, 36, частини другої ст. 56, частини другої ст. 62, частини першої ст. 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 ст. 71, ст. 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» за конституційним поданням 46 народних депутатів України (справа про соціальні гарантії громадян). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07>
12. Лукашева Е.А. Европейские модели социального качества: параметры модернизации социального государства. Конституционные права и свободы личности в контексте взаимодействия гражданского общества и правового государства: конф. (13–16 апреля 2010 г.). Государство и право. 2010. № 12. С. 93–102.
13. Про Службу безпеки України: Закон України. / Відомості Верховної Ради (ВВР). 1992. № 27. Ст. 382.
14. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України. / Відомості Верховної Ради (ВВР). 1992. № 45. Ст. 425.